

Poczucie jakości życia i hierarchia wartości – różnice między studentami kierunków społecznych i technicznych

Barbara Mróz*, Justyna Kurzyca

Instytut Psychologii, Uniwersytet Opolski, Opole

SENSE OF QUALITY OF LIFE AND HIERARCHY OF VALUES – DIFFERENCES BETWEEN STUDENTS
OF SOCIAL AND TECHNICAL FACULTIES

The analysis of literature concerning of theory of values hierarchy by M. Rokeach and model of the quality of life by B. Mróz allowed to creation of research hypotheses. Model MOA, the Sense of Life Quality Questionnaire, and the Value Scale were used in order to raise data base for a verification which came from 126 students. The main goal of the work was confirmed and it states that the level of quality of life differentiates the students pedagogic and electronic in terms of the sense of life quality and the hierarchy of values. Results analysis showed that the strongest predictor of the general sense of life quality were variables such as: „health”, „providing financial support for the family” and „mature love”. The research implications that contained possible preventive activities and the possibilities of future research in this area are also important aspects of the work.

Key words: quality of life, hierarchy of values, students, MOA, activities

WPROWADZENIE

Hierarchia wartości świadczy o priorytetach jednostki, o jej dążeniach i postawie względem siebie i świata. Ukazuje człowieka jako byt świadomy istotnych aspektów swojego funkcjonowania. Dlatego też preferencje wartości mogą ujawniać przekonania jednostki oraz jej stosunek do przyjętych ogólnie norm i jej postawę względem zmieniającej się rzeczywistości. Ukazanie człowieka z różnych perspektyw aksjologicznych daje możliwość bardziej dokładnego zrozumienia jego oceny satysfakcji z życia i poznania mechanizmów nimi rządzących. Idea jakości życia w niniejszej pracy sprowadza się do oceny subiektywnej, jednocześnie związanej z priorytetami jednostki, jej podejściem do życia i ludzi, a także do samej siebie.

HIERARCHIA WARTOŚCI W KONCEPCJI MILTONA ROKEACHA

Wartości są postrzegane przez M. Rokeacha jako produkt osobowości, kultury i instytucji. Natomiast system wartości jest dla niego organizacją trwałych przekonań i wiąże się ze stanowiskiem, w którym człowiek preferuje określone sposoby postępowania oraz wybiera konkretne cele egzystencjalne. Teoria wartości Rokeacha zakłada,

że dany sposób zachowania się człowieka i sposób jego dążenia do czegoś są bardziej atrakcyjne, zarówno społecznie, jak i indywidualnie, niż inny sposób zachowania jednostki. Wartości są uporządkowane w system względnie hierarchiczny i stały (Mróz, 2007a).

Warto wspomnieć, że katalog wartości Rokeacha bazuje na badaniach, analizach, literaturze przedmiotu, a także na wywiadach z badanymi. Autor koncepcji nie był ograniczony żadną kompletną teorią, dlatego mógł sobie pozwolić na modyfikację listy wartości po kolejnych przeprowadzonych badaniach, aż do uzyskania listy docelowej (Rokeach, 1973, za: Ciecuch, 2013).

Rokeach, opisując wartości, odniósł się do swojej koncepcji osobowości, która opierała się na dziesięciu podsystemach dotyczących systemu przekonań jednostki – od najbardziej kluczowych do najbardziej marginalnych. Warto dodać, że najbardziej podstawowe są przekonania na temat własnego „ja”, a kolejne dwa systemy dotyczą wartości. Liczba naczelnych wartości cenionych przez ludzi nie jest duża, różnią się oni między sobą raczej hierarchią, a nie liczebnością wartości (Ciecuch, 2013).

Rozumienie wartości w opisywanej teorii dotyczy sfer: poznawczej, społecznej, motywacyjnej i behawioralnej (Rokeach, 1968, za: Mróz, 2009). Wartości mają charakter dualny – są traktowane w kategoriach ostatecznych i instrumentalnych. Kategorie ostateczne dotyczą dążeń człowieka, a instrumentalne są swoistym instrumentem potrzebnym do zrealizowania ostatecznych wartości (Mróz, 2009).

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Barbara Mróz, Instytut Psychologii, Uniwersytet Opolski, ul. Plac Staszica 1, 45-052 Opole.

bmroz@uni.opole.pl

Badania przeprowadzone na podstawie skali Rokeacha wykazały, że wartości w największym stopniu stabilne to te wybierane jako najbardziej i najmniej cenione. Można więc przyjąć, że wartości najczęściej podlegające zmianie uzyskują średnie oceny (Strózik, 2014; Mróz, 2015).

Koncepcja wartości Rokeacha określa dążenia człowieka, co pozwala na ocenę kierunku jego działań oraz stanowi o jego świadomości. Ponadto, za pomocą powyższej koncepcji możliwa jest również ocena potrzeb jednostki i jej postawy względem życia, siebie i innych (por. Zalewska, 2002).

POCZUCIE JAKOŚCI ŻYCIA W UJĘCIU BARBARY MRÓZ

W Modelu Osobowościowo-Aksjologicznym (MOA) B. Mróz ważna jest subiektywna ocena jakości życia, która może zależeć nie tylko od systemu wartości człowieka i jego osobowości, ale również od organizacji potrzeb jednostki i poglądu na sens życia. Model Osobowościowo-Aksjologiczny poczucia jakości życia został sprawdzony na zespole pracowników wyższego szczebla, a zatem na osobach dorosłych (od 20. do 65. roku życia) i aktywnych zawodowo. Zawiera on zmienną zależną, którą jest poczucie jakości życia oraz zmienne niezależne osobowościowo-aksjologiczne. Autorka uwzględniła również zmienne pośredniczące, do których należą branża i stanowisko zawodowe, będące zmiennymi organizacyjnymi, oraz płeć i wiek jako zmienne demograficzne. W modelu zwraca się również uwagę na poczucie własnej tożsamości i podkreśla się, że bez uwzględnienia tej sfery ludzkiego funkcjonowania nie można poznać człowieka w pełni. Poczucie tożsamości to nie tylko odpowiednie umiejscowienie doświadczeń, jakie spotkały człowieka, i nadanie im sensu, lecz także pogodzenie się z kolejnymi przeciwnościami i zaakceptowanie tego, jakim się jest (Mróz, 2011).

Poczucie jakości życia w niniejszej pracy (obejmujące sfery: psychofizyczną, psychospołeczną, podmiotową i metafizyczną) zostało zdefiniowane jako „doświadczone zadowolenie wynikające z oceny poziomu satysfakcji z własnych kompetencji, dobrych relacji międzyludzkich, działania w poczuciu autonomii oraz realizacji wartości” (Mróz, Chudzicka-Czupała i Kuśpit, 2017, s. 27).

Omawiany model odnosi się do aspektów podmiotowych, metafizycznych, psychospołecznych oraz psychofizycznych, które świadczą o subiektywnym doświadczaniu poczucia jakości życia. Doświadczanie relacji z innymi, wartości wyższe, poczucie swojej kondycji fizycznej i tożsamości przebiega nie tylko na poziomie aspektu poznawczego i emocjonalnego, ale też behawioralnego. Natomiast wymiar osobowościowy MOA zawiera przystosowanie, system potrzeb oraz sukcesy zawodowe, wymiar aksjologiczny – wartości ostateczne i instrumentalne (Mróz, 2011).

Poczucie jakości życia zależy od nadania mniejszej lub większej wagi następującym wymiarom osobowościowym: osiągnięcia zawodowe, zaspokojenie potrzeb

i poziom przystosowania. Taką samą ważność ma też odniesienie się do własnych wartości, które z kolei stanowią wymiar aksjologiczny (ibidem). Podstawę MOA stanowi odwołanie się m.in. do koncepcji potrzeb H.A. Murraya. Autorka zaznacza, że na rozwijanie się jednostki w aspekcie zawodowym niebagatelny wpływ mają potrzeby: porządku, wytrwałości, osiągnięć, rozumienia siebie i innych, doznawania opieki i wsparcia, ekshibicjonizmu psychicznego, poniżania się, podporządkowania, autonomii, agresji, dominacji, zmian, kontaktów heteroseksualnych, opiekowania się oraz afiliacji. Od wymienionych potrzeb zależne jest zachowanie człowieka nastawione na wyłączenie ze swojego życia zagrożeń w postaci różnych bodźców, dążenie do redukcji napięcia, a także swobodne wyrażanie emocji potrzebnych do prawidłowego funkcjonowania. Obecność potrzeb determinują: efekt zachowania jednostki, reagowanie tylko na wybrane bodźce, okazywanie konkretnych emocji lub rozczarowania, gdy rezultat będzie sprzeczny z oczekiwaniami (Murray, 2008, za: Mróz, 2011). Również w przypadku ukierunkowania zachowań, np. u studentów, niemały wpływ mają m.in. potrzeby wytrwałości i osiągnięć, dzięki którym ukończenie studiów i zdobywanie kompetencji będzie miało sens i możliwość realizacji. Nie bez znaczenia jest też motywacja wewnętrzna związana z decydowaniem się jednostki na podejmowanie działań nierzadko trudnych i nowych w jej doświadczeniu. Motywacja wewnętrzna, a także relacje interpersonalne i dobre samopoczucie, są częścią koncepcji E.L. Deciego i R.M. Ryana, którą również przywołuje się w opisywanym modelu i która merytorycznie dopełnia teorię potrzeb Murraya (Mróz, 2011).

Nawiązania teoretyczne MOA wskazały, że teoria Ryana i Deciego ma istotne znaczenie. W związku z tym wyróżniono potrzeby: kompetencji (wskazuje ona na wytwory podejmowanych działań), relacji (stanowi o jakości i zaangażowaniu w relacje interpersonalne) i autonomii (funkcjonowanie ze świadomością swobody wyboru). Wymienione potrzeby, które tworzą jeden wymiar modelu, będą należały do niezależnych zmiennych osobowościowych. Zmienną niezależną, której źródło wiąże się z koncepcją J. Rottera, jest też przystosowanie (ibidem). Przystosowanie to jednocześnie dobre funkcjonowanie w obszarze interpersonalnym jednostki, zaradność oraz wysoka jakość życia (Rotter, 1971, za: Mróz, 2014). Kolejną zmienną niezależną dotyczącą osobowości jest wskaźnik osiągnięć zawodowych dla pracowników wyższego szczebla, który odnosi się zarówno do motywacji człowieka, jak i do jego potrzeb (Mróz, 2011).

Źródło aksjologii w MOA stanowi koncepcja Rokeacha, z której wybrano wartości instrumentalne i ostateczne. Autorka omawianego modelu zaznacza, że wraz z rozwojem osobowości kształtują się też preferencje wartości człowieka stanowiące ważny element samoświadomości (Mróz, 2011).

Do modelu wprowadzono również zmienne niezależne pośredniczące. Są to wymiary organizacyjne, do których należą zajmowane stanowisko oraz dziedzina branży,

a także wymiary demograficzne odnoszące się do płci i wieku życia. Należy podkreślić, że wpływ opisywanych zmiennych pośredniczących nie jest bezpośredni (*ibidem*).

Wielowymiarowe podejście do człowieka, które zawiera model Mróz, uprawnia równocześnie do stwierdzenia, że człowiek nie jest istotą prostą w swej naturze. Wiadomo to od dawna, lecz nie zawsze zauważano i uwzględniano ten fakt w badaniach poczucia jakości życia.

ROLA WARTOŚCI CZŁOWIEKA W POCZUCIU JAKOŚCI ŻYCIA

Pisząc o wartościach, warto wspomnieć o Autodeterminacyjnej Teorii Wartości, którą stworzył T. Kasser na podstawie Teorii Autodeterminacji Deciego i Ryana. Teoria Kassera opiera się m.in. na stwierdzeniu, że ludzie, którzy kierują się w życiu wartościami wewnętrznymi, doświadczają większego poczucia jakości życia (Dębska i Komorowska, 2007; Mróz, 2011).

Hipotetycznie można zatem stwierdzić, że osoby, dla których wartość „zbawienie” jest ważniejsza wobec wartości „wygodne życie”, będą miały większe poczucie jakości życia w przeciwieństwie do osób kierujących się głównie wartościami hedonistycznymi, zewnętrznymi.

Należy również wspomnieć o specyfice wartościowania w grupie studentów. W badaniach Mróz (2007b) zwraca się uwagę na ich postawę świadcząca o zamartwianiu się przyszłością, niepokoju, a także niezadowoleniu z samego siebie, co skutkowało nadawaniem priorytetowych miejsc takim wartościom, jak: „szacunek dla siebie” oraz „wewnętrzny spokój i harmonia”. W związku z powyższymi ustaleniami ciekawy wydaje się aspekt poczucia jakości życia ujęty w kontekście preferencji różnych rodzajów studiów.

PROBLEMATYKA BADAŃ WŁASNYCH

Niniejsze badania nad osobowością i hierarchią wartości prezentują analizę wybranych zmiennych – u studentów pedagogiki i elektrotechniki. Poczucie jakości życia stanowi zmienną zależną badań. Istotna jest również zmienna pośrednicząca: kierunek studiów, m.in. ze względu na różnice w zakresie wymaganych kompetencji zawodowych w poszczególnych grupach. Studenci elektrotechniki nastawieni na schematyczne i typowo analityczne rozwiązywanie problemów mogą różnić się od studentów pedagogiki, których głównym celem jest nawiązanie kontaktu z drugim człowiekiem i indywidualne spojrzenie na jednostkę.

W związku z powyższymi zmiennymi, a także przedstawioną teorią, postawiono następujące pytania i hipotezy badawcze:

1. Jaka jest różnica w poczuciu jakości życia oraz jego sfer (psychofizycznej, psychospołecznej, podmiotowej, metafizycznej) w grupie studentów pedagogiki oraz w grupie studentów elektrotechniki?

Hipoteza 1 (H1): Wyższy poziom poczucia jakości życia w sferze psychospołecznej będzie występował u studentów pedagogiki, natomiast u studentów elektrotechniki znacząca będzie sfera podmiotowa poczucia jakości życia.

Uzasadnienie: sfera psychospołeczna określana przez przystosowanie społeczne, poczucie przynależności i akceptacji naturalnie może wiązać się z pracą pedagoga, którego satysfakcja jest częstokroć określana przez pracę w wymiarze społecznym. Sfera podmiotowa zorientowana na indywidualność i realizowanie ścisłych celów łączy się z zawodem elektrotechnika zaangażowanego w realizację rozwiązywania problemów technicznych, co określa jego codzienność i przypuszczalnie znajdzie odzwierciedlenie w różnym poziomie poczucia jakości życia (Nomejko, Dolińska-Zygmunt, Zdrojewicz, 2012).

2. Jaka zależność występuje między kierunkiem studiów osób badanych (pedagogika i elektrotechnika) a preferencją wartości?

Hipoteza 2 (H2): u studentów pedagogiki dominować będą wartości społeczne, natomiast u studentów elektrotechniki – indywidualne.

Uzasadnienie: specyfika zawodu pedagoga – nastawienie na kontakty interpersonalne i otwartość – świadczy o zorientowaniu się tych osób na wartości społeczne. Ponadto, badania z udziałem studentów finansów i bankowości (specjalności również związane z rozwiązywaniem problemów analitycznych, tak jak u studentów elektrotechniki) wykazały, że w przypadku tej grupy nastawienie na ludzi (wartości społeczne) nie jest dominujące (Mróz, 2007b).

3. Czy zmienne aksjologiczne („zabezpieczenie bytu dla rodziny”, „dojrzała miłość”) pozwolą na predykcję poczucia jakości życia oraz jego sfer (psychofizycznej, psychospołecznej, podmiotowej, metafizycznej) w badanej grupie studentów?

Hipoteza 3 (H3): zmienne aksjologiczne („zabezpieczenie bytu dla rodziny”, „dojrzała miłość”) pozwolą na predykcję poczucia jakości życia w badanej grupie studentów. Wzrostowi znaczenia tych wartości będzie towarzyszył wzrost zmiennej zależnej.

Uzasadnienie: wartości „zabezpieczenie bytu dla rodziny” oraz „dojrzała miłość” stanowią integralną całość Modelu Osobowościowo-Aksjologicznego poczucia jakości życia, który zweryfikowany został na zespole pracowników wyższego szczebla, a zatem na osobach dorosłych, aktywnych zawodowo. Powyższe stwierdzenie pozwala przypuszczać, że również w grupach studentów posiadających specjalistyczną wiedzę ze swojej dziedziny będzie występowała pozytywna zależność (Mróz, 2011).

METODOLOGIA BADAŃ

W celu sprawdzenia powyższych hipotez posłużono się narzędziami badawczymi, które zastosowano do sprawdzenia poczucia jakości życia i hierarchii wartości osób badanych.

1. Do zbadania poczucia jakości życia obu grup studentów (pedagogiki i elektrotechniki) wykorzystano Kwestionariusz Poczucia Jakości Życia (KPJŻ) M. Straś-Romanowskiej, A. Oleszkowicz, T. Frąckowiaka, zawierający cztery sfery poczucia jakości życia: psychofizyczną, psychospołeczną, podmiotową oraz metafizyczną (Frąckowiak, 2010). Kwestionariusz zawiera 60 twierdzeń, a zadaniem osoby badanej jest subiektywna ocena własnej jakości życia na podstawie swoich wartości i przekonań oraz funkcjonowania na co dzień.

Podczas prac nad kwestionariuszem wyodrębniono jego 60 najbardziej trafnych pozycji, w tym po 15 dla każdej sfery. Sprawdzono trafność i rzetelność metody. W grupie osób dorosłych wynik ogólny stabilności bezwzględnej to .65 (ibidem). Weryfikację zgodności wewnętrznej testu zrealizowano na zespole 420 menedżerów, w której alfa Cronbacha była równa .903, natomiast średnia między pozycjami wyniosła .145 (ibidem). Wykazano zatem, że zarówno rzetelność, jak i trafność opisywanej metody są zadowalające.

Poczucie jakości życia stanowi zmienną niniejszej pracy, która ukazuje nie tylko subiektywną ocenę własnej egzystencji przez człowieka, lecz również daje podstawy do sądzenia o innych jego właściwościach psychologicznych. Wybrany Kwestionariusz Poczucia Jakości Życia daje możliwości spojrzenia na człowieka z różnych jego perspektyw, wielowymiarowo.

2. Hierarchię wartości studentów pedagogiki i elektrotechniki zbadano za pomocą Testu Wartości Rokeacha. Test zawiera 18 wartości ostatecznych, do których zalicza się wartości osobiste i społeczne, i 18 wartości instrumentalnych, stanowiących wymiary moralne i kompetencyjne.

Pierwsza wersja tej skali w Polsce została opublikowana w 1989 roku, a jej adaptacji dokonał P. Brzozowski. Wersja E Skali Wartości stanowiła bazę adaptacji. Natomiast w 2008 roku następnej adaptacji dokonał zespół Pracowni Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego. Bazę tejże adaptacji stanowiła wersja G. Aktualnie Skala Wartości Rokeacha zawiera 18 wartości instrumentalnych oraz 18 wartości ostatecznych. Stabilność systemu wartości instrumentalnych, w których współczynnik korelacji wynosi .32, jest mniejsza od stabilności wartości ostatecznych, gdzie współczynnik korelacji wynosi .70. Wartości ostateczne zajmują w systemie wartości człowieka bardziej centralne miejsce niż wartości instrumentalne, co wyjaśnia powyższy wynik. Skala Wartości Rokeacha służy do badania zarówno grupowego, jak i indywidualnego. Zadaniem osoby badanej jest uszeregowanie wartości, oddzielnie dla każdej z dwóch list, pod względem swoich własnych priorytetów. Czas badania jest nieograniczony, średnio zajmuje od 15 do 20 minut (Jaworowska, Matczak, Bitner, 2011).

W niniejszym badaniu Skala Wartości Rokeacha jest narzędziem niezbędnym do ustalenia hierarchii wartości

badanych grup i różnic między nimi w wartościowaniu. Skala służy również do sprawdzenia, jakie znaczenie ma sposób wartościowania.

CHARAKTERYSTYKA OSÓB BADANYCH

Powyższe narzędzia wykorzystano w celu zbadania dwóch grup – 64 studentów pedagogiki Uniwersytetu Opolskiego i 62 studentów elektrotechniki Politechniki Wrocławskiej.

W badanej grupie studentów pedagogiki kobiety to 59 osób, co stanowiło 92%, natomiast mężczyźni było 5-ciu (8%). W mieście zamieszkiwało 31 osób (48% badanych), a na wsi 33 osoby (52%). Średnia wieku w opisywanej grupie wyniosła 23.0. W grupie studentów elektrotechniki, kobiety to 15 osób, co stanowiło 24% badanych, zaś mężczyźni było 47 (76%). W mieście zamieszkiwało 53 osoby (85% badanych), a na wsi 9 osób (15%). Średnia wieku w opisywanej grupie wyniosła 23.0.

Badanie objęło studentów czwartego roku studiów i dalszych, gdyż osiągnięcie tego etapu może już świadczyć o zdobyciu odpowiedniej wiedzy dotyczącej przyszłego zawodu i w związku z tym stwarza możliwość porównania obu grup. Każdy z tych dwóch kierunków studiów wymaga innego rodzaju kompetencji. Mogą się one też okazać zróżnicowane ze względu na poczucie jakości życia i hierarchię wartości.

W badaniach zastosowano następującą procedurę: aby sprawdzić relacje w obrębie poczucia jakości życia w zależności od grupy zastosowano korelację r-Spearmana, aby ustalić istotność różnic w zmiennej zależnej zastosowano test t. Celem określenia znaczenia poszczególnych grup wartości dla badanych studentów ustalono średnią, medianę i ranking oraz zweryfikowano je wyjaśniając ich udział w poczuciu jakości życia stosując analizę regresji krokowej.

WYNIKI BADAŃ

Analizę statystyczną wyników uzyskano na podstawie badania 126 osób (studentów pedagogiki i studentów elektrotechniki). Zanalizowano zmienne poczucia jakości życia (w tym sfery: psychofizyczną, psychospołeczną, podmiotową, metafizyczną), hierarchię wartości – 18 wartości ostatecznych oraz 18 instrumentalnych.

W aspekcie badania poczucia jakości życia i jego poszczególnych sfer (psychofizycznej, psychospołecznej, podmiotowej, metafizycznej) posłużono się analizą korelacji w celu sprawdzenia związku pomiędzy zmiennymi.

Poczucie jakości życia i każda z poszczególnych jego sfer (psychofizyczna, psychospołeczna, podmiotowa, metafizyczna) jako zmienne zależne niniejszych badań zostały związane z pytaniami badawczymi dotyczącymi różnic międzygrupowych w aspekcie kierunku studiów osób badanych. Jednak na początku analizy skorelowano poszczególne sfery poczucia jakości życia w celu sprawdzenia zależności między nimi. Posłużono się metodą korelacji r-Spearmana.

W celu sprawdzenia interkorelacji zestawiono ze sobą wszystkie sfery pocucia jakości życia. Tabela 1 przedstawia współczynniki korelacji istotne na poziomie $p=.01$.

Otrzymane dodatnie współczynniki korelacji między sferami są znaczące – wynoszą od $r=.327$ pomiędzy sferą psychofizyczną a metafizyczną do $r=.681$ pomiędzy sferą psychofizyczną a sferą podmiotową, co świadczy o umiarkowanych zależnościach między sferami pocucia jakości życia.

Poczucie jakości życia i jego sfery sprawdzono również w zakresie różnic między badaną grupą studentów, co przedstawia Tabela 2.

Pierwsza hipoteza badawcza niniejszej pracy odwoływała się do różnic między grupą studentów pedagogiki i elektrotechniki w poczuciu jakości życia i poszczególnych jego sfer (psychofizycznej, psychospołecznej, podmiotowej, metafizycznej). Aby sprawdzić hipotezę o tym, że studenci pedagogiki będą mieli wyższe ogólne poczucie jakości życia (głównie w sferze psychospołecznej), a studenci elektrotechniki – niższe ogólne poczucie jakości życia (jednak większe w sferze podmiotowej), posłużono się analizą różnic między grupami.

Analiza różnic między grupami wykazała, że studenci pedagogiki mają istotnie wyższe poczucie jakości życia

Tabela 1
Korelacje pomiędzy sferami pocucia jakości życia w zależności od grupy studentów (Pedagogika $N=64$ versus Elektrotechnika $N=62$)

Sfery pocucia jakości życia i wynik ogólny a kierunek studiów		Sfera psychofizyczna	Sfera psychospołeczna	Sfera podmiotowa	Sfera metafizyczna	Wynik ogólny
Pedagogika $N=64$	Sfera psychofizyczna	1	.617**	.681**	.327**	.320**
	Sfera psychospołeczna		1	.571**	.340**	.822**
	Sfera podmiotowa			1	.442**	.870**
	Sfera metafizyczna				1	.585**
	Wynik ogólny					1
Elektrotechnika $N=62$	Sfera psychofizyczna	1	.480**	.565**	.372**	.736**
	Sfera psychospołeczna		1	.652**	.612**	.846**
	Sfera podmiotowa			1	.594**	.847**
	Sfera metafizyczna				1	.789**
	Wynik ogólny					1
Jakość życia – wynik ogólny						1

* Korelacja jest istotna na poziomie .05; ** Korelacja jest istotna na poziomie .01; Źródło: badania własne auterek

Tabela 2
Różnice w poczuciu jakości życia. Średnie (M), odchylenie standardowe (SD), wartość t , poziom istotności różnic p

Sfery pocucia jakości życia	Pedagogika M	SD	Elektrotechnika M	SD	t	p
Psychofizyczna	2.92	.37	2.93	.43	-.161	.873
Psychospołeczna	3.07	.44	2.90	.47	2.058	.042
Podmiotowa	3.01	.43	2.93	.49	1.045	.298
Metafizyczna	3.09	.36	2.83	.46	3.495	.001
Wynik ogólny	3.02	.32	2.90	.38	1.981	.050

Źródło: badania własne auterek

w sferze psychospołecznej ($p < .042$), metafizycznej ($p < .001$) oraz w poziomie wyniku ogólnego ($p < .050$). Wyższy wynik sfery metafizycznej poczucia jakości życia związany jest z moralną odpowiedzialnością. Zmierzają ku takiemu postępowaniu, które jest zgodne z moralnością jednostki, wiąże się również z nadawaniem życiu sensu i z religijnością (Mróz, 2011). Swoboda kontemplacji oraz wieloperspektywne patrzenie na świat i ludzi koresponduje z przyszłą pracą studentów pedagogiki, a również z szeroko rozumianymi wartościami ogólnoludzkimi. Z humanizmem związane jest też dojrzałe podejście do drugiego człowieka, chęć bycia z innymi ludźmi i dzielenia się z nimi przemyśleniami, uczuciami, co wiąże się z wyższym wynikiem sfery psychospołecznej poczucia jakości życia u przyszłych pedagogów.

Sfera psychospołeczna łączy się z poziomem przystosowania, nawiązywaniem relacji interpersonalnych, a także – utrzymywaniem więzi z innymi. Ponadto, opisywana jest w związkach z własną wartością i akceptacją siebie (*ibidem*). To wszystko bezpośrednio tłumaczy wyższy wynik studentów pedagogiki w sferze psychospołecznej poczucia jakości życia, którzy będąc otwartymi na innych, powinni też być otwarci na samych siebie, dążąc do samoakceptacji w celu zwiększenia jakości swojej pracy.

Różnice międzygrupowe (studenci pedagogiki i studenci elektrotechniki) pozwalają na wniosek o częściowym potwierdzeniu się hipotezy pierwszej. Nie można

powiedzieć, że studenci elektrotechniki mają wyższe poczucie jakości życia w sferze podmiotowej (brak różnic międzygrupowych). Można jednak stwierdzić wyższe poczucie jakości życia u studentów pedagogiki w sferach psychospołecznej oraz metafizycznej. W aspekcie ogólnego wyniku poczucia jakości życia hipoteza również została potwierdzona – studenci pedagogiki mają wyższe poczucie jakości życia w porównaniu ze studentami elektrotechniki.

W aspekcie hierarchii wartości (ostatecznych i instrumentalnych) ważne było sprawdzenie różnic pomiędzy grupą studentów pedagogiki a grupą studentów elektrotechniki w kwestii preferowanych przez nich wartości.

W celu zbadania, które z wartości były najczęściej wybierane w poszczególnych grupach, przypisano im rangi w oparciu o wartość średniej geometrycznej zaznaczonych odpowiedzi. Wyniki dotyczące wartości ostatecznych przedstawia Tabela 3.

W aspekcie wartości ostatecznych grupa studentów pedagogiki na pierwszym miejscu ułożyła „zdrowie”, na drugim – „zabezpieczenie bytu dla rodziny”, na trzecim zaś – „dojrzałą miłość”, natomiast w grupie studentów elektrotechniki wartością wskazaną na pierwszym miejscu również było „zdrowie”, na drugim – „zabezpieczenie bytu dla rodziny”, a na trzecim – „wolność osobista”. Można zatem stwierdzić, że studenci obu kierunków najbardziej cenią sobie zdrowie i stabilność finansową,

Tabela 3

Wartości ostateczne w grupach studentów. Średnie (*M*), odchylenie standardowe (*SD*), mediana (*Me*), ranking

Wartości ostateczne	Pedagogika <i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Me</i>	Ranking	Elektrotechnika <i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Me</i>	Ranking
Bezpieczeństwo narodowe	11.78	5.12	2	14	8.63	5.15	7.5	13
Dojrzała miłość	5.23	3.49	5	3	10.85	5.47	12.0	6
Mądrość	9.37	4.44	10	8	5.17	5.01	3.0	5
Piękno świata	13.55	3.90	5	18	10.02	4.91	10.0	18
Pokój na świecie	9.47	4.94	9	9	9.92	4.67	11.0	16
Prawdziwa przyjaźń	7.60	3.95	6.5	5	7.53	5.08	6.5	8
Przyjemność życia	11.45	4.07	13	11	7.10	4.94	5.5	9
Równość ludzi	11.23	4.71	11	12	9.17	4.81	8.0	17
Sukcesy życiowe	10.40	4.01	11	10	11.05	4.01	11.0	7
Szacunek dla siebie	6.28	4.18	6	4	12.85	4.10	14.0	4
Uznanie społeczne	11.75	3.94	12	15	13.00	4.25	14.0	14
Wewnętrzny spokój i harmonia	9.35	4.60	8	7	11.30	4.77	10.5	10
Wolność osobista	8.72	4.12	9	6	9.47	5.36	10.5	3
Wygodne życie	12.42	4.15	13	17	11.30	5.63	13.0	11
Zabezpieczenie bytu dla rodziny	4.23	4.01	3	2	5.85	4.04	5.0	2
Zbawienie	11.65	5.67	14	13	9.13	4.26	9.0	15
Zdrowie	3.80	3.69	2	1	7.90	4.54	7.0	1
Życie pełne wrażeń	12.47	4.89	14	16	10.55	4.76	11.0	12

Źródło: badania własne auterek

Tabela 4
Wartości instrumentalne w grupach studentów. Średnie (*M*), odchylenie standardowe (*SD*), mediana (*Me*), ranking

Wartości instrumentalne	Pedagogika <i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Me</i>	Ranking	Elektrotechnika <i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Me</i>	Ranking
Ambicja	8.63	5.15	7.5	6	6.11	5.33	3.5	3
Czystość	10.85	5.47	12.0	13	11.24	4.98	12.0	12
Gotowość kochania	5.17	5.01	3.0	1	7.89	5.44	6.5	7
Grzeczność	10.02	4.91	10.0	11	11.95	3.70	12.5	15
Logiczność myślenia	9.92	4.67	11.0	10	5.69	3.94	5.0	1
Lojalność	7.53	5.08	6.5	3	7.63	4.78	7.0	6
Odpowiedzialność	7.10	4.94	5.5	4	6.98	4.38	6.0	4
Odwaga	9.17	4.81	8.0	7	9.42	4.84	9.5	11
Opanowanie	11.05	4.01	11.0	14	9.19	4.56	9.0	9
Pomysłowość	12.85	4.10	14.0	17	8.68	4.12	8.0	8
Posłuszeństwo	13.00	4.25	14.0	18	14.65	3.79	17.0	18
Refleksyjność	11.30	4.77	10.5	16	11.24	4.56	12.0	13
Samodzielność	9.47	5.36	10.5	9	6.00	3.81	5.5	2
Tolerancja	11.30	5.63	13.0	15	12.77	4.98	15.0	16
Uczciwość	5.85	4.04	5.0	2	7.16	4.60	7.5	5
Uczynność	9.13	4.26	9.0	8	13.34	4.27	5.0	7
Wyrozumiałość	7.90	4.54	7.0	5	11.61	3.78	12.0	14
Zdolność	10.55	4.76	11.0	12	9.26	4.78	9.0	10

Źródło: badania własne auterek

i bardzo prawdopodobne, że również tego w ich życiu brakuje. Studenci pedagogiki jako trzecią wartość wybrali „dojrzałą miłość”, a studenci elektrotechniki – „wolność osobistą”, co pozwala wysnuć wniosek o istotnych różnicach w tym obszarze – pierwsza grupa osób badanych (studenci pedagogiki) wybiera wartość społeczną, wyjątkowo związaną z relacjami, natomiast druga grupa (studenci elektrotechniki) wybiera wartość swoiście indywidualną i niezwiązaną z chęcią tworzenia dobrej i dojrzałej relacji, a wręcz przeciwnie – pragnie wolności i niezależności.

Oprócz wartości ostatecznych sprawdzono również preferencje wartości w ich aspekcie instrumentalnym, co przedstawia Tabela 4.

Analiza wybieranych wartości instrumentalnych w poszczególnych grupach studentów wykazała, że studenci pedagogiki na pierwszym miejscu lokowali „gotowość kochania”, na drugim – „uczciwość”, natomiast na trzecim – „lojalność”. Grupa studentów elektrotechniki w aspekcie wartości instrumentalnych na pierwszym miejscu wskazywała „logiczność myślenia”, na drugim – „samodzielność”, a na trzecim – „ambicję”. Taki wynik potwierdza hipotezę siódmą, zgodnie z którą studenci pedagogiki ze względu na specyfikę swojego zawodu nastawieni są na wybór wartości społecznych, natomiast studenci elektrotechniki cenią sobie bardziej wartości indywidualne. Wyniki w zakresie analizy regresji pokazują Tabela 5.

Liniowa kombinacja wyników w ośmiu zmiennych aksjologicznych wyjaśnia ponad 73% wariancji w wyniku ogólnym poczucia jakości życia. Siła związku między poczuciem jakości życia a zespołem ośmiu zmiennych niezależnych wynosi $R=0.856$. Na poziom ogólnego poczucia jakości życia największą predykcję wykazały takie zmienne jak (w kolejności wyjaśniania zmiennej zależnej): „wygodne życie”, „bezpieczeństwo narodowe”, „prawdziwa przyjaźń”, „zbawienie”, „zabezpieczenie bytu dla rodziny”, „zdrowie”, „piękno świata”, „uznanie społeczne”.

DYSKUSJA WYNIKÓW

W poczuciu jakości życia duże znaczenie ma wymiar aksjologiczny jednostki oraz jej osobowość, co podkreśla Model Osobowościowo-Aksjologiczny (Mróz, 2011) i ma jednocześnie niebagatelne znaczenie w niniejszych badaniach ze względu na przedmiot zainteresowania.

Przypuszczano (hipoteza H1), że u studentów pedagogiki dominować będzie sfera psychospołeczna poczucia jakości życia, u studentów elektrotechniki zaś – jego sfera podmiotowa. Przypuszczenia te oparto na założeniu, iż ci pierwsi, nastawieni na relacje z innymi ludźmi, przystosowanie społeczne i poczucie przynależności, będą swoje poczucie jakości życia określać właśnie w wymiarze społecznym, natomiast indywidualność i orientacja na realizację ściśle określonych celów znajdą odzwierciedlenie

Tabela 5
Udział zmiennych aksjologicznych w wyjaśnianiu poczucia jakości życia. Wielokrotna analiza regresji krokowej

Zmienne	B	Błąd stand.	Beta	t	p
stała	-13.802	12.712		-1.086	.288
Wygodne życie	.065	.026	.833	2.472	.021
Bezpieczeństwo narodowe	.074	.028	.828	2.662	.013
Prawdziwa przyjaźń	.073	.029	.803	2.549	.017
Zbawienie	.046	.021	.766	2.232	.035
Zabezpieczenie bytu dla rodziny	.057	.023	.690	2.437	.022
Zdrowie	.065	.026	.620	2.517	.019
Piękno świata	.075	.032	.614	2.329	.028
Uznanie społeczne	.054	.024	.585	2.249	.034

Współczynnik korelacji wielokrotnej: $R=.856$; Współczynnik wielokrotnej determinacji $R^2=.732$; Istotność równania: $F= 1.897$, $p<.049$; $df 1 =36.25$; $df 2=126$

Źródło: badania własne autorki

w przyszłej pracy elektrotechników oraz w sferze podmiotowej poczucia jakości życia.

Różnice w poczuciu jakości życia między studentami obu kierunków zostały częściowo potwierdzone. Sfera psychospołeczna ($t=2.058$, $p<.042$) oraz sfera metafizyczna ($t=3.495$, $p<.001$) poczucia jakości życia, a także wynik ogólny poczucia jakości życia ($t=1.981$, $p<.050$) dominują u studentów pedagogiki. Mimo że wcześniej nie spodziewano się wyższego wyniku w sferze metafizycznej poczucia jakości życia u studentów pedagogiki, to jednak wynik nie okazał się zaskakujący. Wyniki sfery metafizycznej związanej ze skłonnością jednostki do refleksji i moralnej odpowiedzialności oraz z postępowaniem zgodnym z własnym sumieniem (*ibidem*) są wyższe u studentów pedagogiki, gdyż – jak wskazują rezultaty niniejszych badań – są oni grupą wyjątkowo społeczną, co współbrzmi z moralnością i odpowiedzialnością zarówno za siebie, jak i za innych. Natomiast w aspekcie sfery podmiotowej poczucia jakości życia nie wykazano istotnych różnic między grupami. Ich brak może mieć znaczenie w aspekcie zwrócenia uwagi obu grup na większe zainteresowanie sobą z powodu wyborów, jakie ci studenci będą musieli podjąć, kończąc studia. Skupiają się oni na lepszym poznaniu siebie i własnych preferencji, głównie zawodowych, co związane jest z indywidualnością i próbami zyskania niezależności oraz bezpośrednio łączy się ze sferą podmiotową poczucia jakości życia. Wyższy wynik ogólnego poczucia jakości życia u studentów pedagogiki również nie dziwi, gdyż opiera się on głównie na sferze psychospołecznej oraz metafizycznej. Wyższy wynik mówi o tym, że jakość życia tej grupy ma związek z refleksyjnością, docenianiem relacji z innymi ludźmi, oparciem w sile wyższej oraz religijności (Mróz, 2011). Kolejne hipotezy dotyczą również zmiennej niezależnej aksjologicznej.

Dążenia człowieka i możliwość oceny kierunku tych dążeń, a także postawa wobec innych ludzi oraz wobec

siebie samego pozwalają wypowiadać się na temat cenionych przez niego wartości. Fundamentem teorii wartości Rokeacha była jego teoria osobowości bazująca na psychologii poznawczej (Cieciuch, 2013). Rokeach podzielił wartości na ostateczne i instrumentalne, po to by zobaczyć nie tylko dążenia człowieka, ale również wzorce, które pomagają mu w realizacji tychże dążeń (Mróz, 2009).

Zakładano (hipoteza H2), że u studentów pedagogiki dominować będą wartości społeczne, natomiast u studentów elektrotechniki – wartości indywidualne. Przypuszczenia te opierają się na specyfice obu zawodów i ich odmienności co do wartości cenionych w zawodzie pedagoga (dotyczących relacji i ich jakości) oraz cenionych w zawodzie elektrotechnika (odnoszących się do postawy nacechowanej indywidualistycznie i raczej braku ukierunkowania na relacje z ludźmi).

Wyniki badań wykazały, że w zakresie wartości ostatecznych, hipoteza 2 została całkowicie potwierdzona, ponieważ w wyborach studentów pedagogiki na pierwszym miejscu znalazło się „zdrowie”, na drugim – „zabezpieczenie bytu dla rodziny”, a na trzecim – „dojrzała miłość”, natomiast u studentów elektrotechniki – na pierwszym miejscu również było „zdrowie”, a na drugim – „zabezpieczenie bytu dla rodziny”, natomiast na trzecim pojawiła się „wolność osobista”. Oba kierunki studiów różnią się między sobą wyborem trzeciej wartości i w tym aspekcie hipoteza została potwierdzona, gdyż studenci pedagogiki wybrali „dojrzałą miłość” nacechowaną społecznie, natomiast studenci elektrotechniki – „wolność osobistą”, czyli niejako przeciwieństwo wyboru studentów pedagogiki i wskazanie na dominację perspektywy skierowanej na siebie.

W aspekcie wartości instrumentalnych hipoteza 3 została całkowicie potwierdzona. Studenci pedagogiki wybierali wartości nacechowane społecznie. Na pierwszym miejscu – „gotowość kochania”, na drugim – „uczciwość”, a na trzecim – „lojalność”, natomiast studenci elektro-

techniki kierowali się w swym wyborze wartościami typowo indywidualnymi. Na pierwszym miejscu znalazła się „logiczność myślenia”, na drugim – „samodzielność”, na trzecim – „ambicja”. Można więc wnioskować, że w aspekcie wartości ostatecznych obie grupy wykazują się podobnymi preferencjami (oprócz wartości wybranej przez nich na miejscu trzecim), ale dążą do ich osiągnięcia, posługując się diametralnie różnymi wartościami instrumentalnymi.

Kolejna hipoteza dotyczy wpływu zmiennych aksjologicznych na poczucie jakości życia.

Analiza regresji jako metoda pozwalająca wnioskować o sile związku pomiędzy zmiennymi (Bedyńska i Brzezicka, 2007) została wykorzystana w niniejszej pracy w celu sprawdzenia wpływu zmiennych aksjologicznych na poczucie jakości życia.

Hipoteza (H3) dotycząca zmiennych aksjologicznych, takich jak „zabezpieczenie bytu dla rodziny” i „dojrzała miłość”, pozwalających na predykcję poczucia jakości życia została częściowo potwierdzona. Najczęściej powtarzającymi się predyktorami poczucia jakości życia były: „zabezpieczenie bytu dla rodziny”, „wygodne życie”, „samodzielność”, „bezpieczeństwo narodowe”, „prawdziwa przyjaźń”.

Na wynik ogólnego poczucia jakości życia istotny wpływ miały „wygodne życie” ($t=2.472, p<.021$), „bezpieczeństwo narodowe” ($t=2.662, p<.013$), „prawdziwa przyjaźń” ($t=2.549, p<.017$), „zbawienie” ($t=2.232, p<.035$), „zabezpieczenie bytu dla rodziny” ($t=2.437, p<.022$), „zdrowie” ($t=2.517, p<.019$), „piękno świata” ($t=2.329, p<.028$) oraz „uznanie społeczne” ($t=2.249, p<.034$), co jest zgodne z wcześniejszymi przewidywaniami, ponieważ jeden ze spodziewanych wcześniej predyktorów znalazł się w grupie o najsilniejszym wpływie. Można więc wnioskować, że na poczucie jakości życia mają wpływ wartości świadczące o bezpieczeństwie i asekuracji, a wartości religijne i zdrowotne mają niebagatelny wpływ na poczucie jakości życia wśród studentów. Nie należy również zapominać o wartości „piękno świata”, którą te osoby sobie cenią, a która jest niejako dowodem na to, iż poczucie jakości życia zależy również od otaczającego nas środowiska i tego, co można dzięki niemu doświadczyć.

Jeden ze spodziewanych predyktorów poczucia jakości życia („zabezpieczenie bytu dla rodziny”), okazał się w grupie studentów istotny dla wyniku ogólnego.

WNIOSKI

Bardzo ważną kwestią w niniejszej pracy pozostaje umniejszanie wartości społecznych przez studentów elektrotechniki. Często wybierali oni wartości zorientowane w teście Rokeacha indywidualistycznie. Taka postawa wskazuje na brak potrzeb w zakresie jakości relacji interpersonalnych, rozumienia innych ludzi i chęci opiekania się innymi, może sugerować również pewien brak empatii i otwartości na drugą osobę. Mimo że mają oni wykonywać zawód typowo techniczny i bezpośrednio nie-

związany z innymi ludźmi, to jednak nie unikną w przyszłej pracy komunikacji interpersonalnej ani konieczności zrozumienia drugiego człowieka – szefa, współpracowników czy podwładnych.

W związku z powyższym ważne jest rozwijanie wśród studentów kierunków technicznych umiejętności dotyczących komunikowania się i relacji międzyludzkich, np. poprzez wprowadzenie do ich systemu edukacyjnego odpowiednich zajęć, najlepiej w formie warsztatów, umożliwiających naukę poprzez doświadczenie i refleksje.

Studenti pedagogiki są raczej świadomi wagi relacji z innymi ludźmi na co dzień, co widoczne jest w preferowaniu wartości w teście Rokeacha i z pewnością może znaleźć również odzwierciedlenie w ich pracy. W omawianej grupie ważna jest także kwestia rozumienia samego siebie, gdyż przyszła praca studentów pedagogiki związana jest z nastawieniem na rozumienie i rozwiązywanie problemów międzyludzkich. Dlatego też istotne mogą okazać się dalsze badania w tej grupie studentów dotyczące ich sposobów pokonywania trudności oraz uczenia się i rozwijania m.in. umiejętności wglądu w siebie.

W zakresie poczucia jakości życia studenci pedagogiki również są grupą, która uzyskuje istotnie wyższy ogólny wynik poczucia jakości życia. Wyższy wynik osiąga także w zakresie sfer psychospołecznej oraz metafizycznej. Studenci pedagogiki, skoncentrowani na relacjach interpersonalnych, różnią się w tym zakresie diametralnie od studentów elektrotechniki, co może sugerować, że wyższe poczucie jakości życia tych pierwszych wiąże się z ich postawą dotyczącą innych ludzi, czego w drugiej grupie brakuje. W związku z tym, najlepszym sposobem na podwyższenie poczucia jakości życia u studentów elektrotechniki może okazać się próba zmiany ich perspektywy dotyczącej istotności relacji interpersonalnych w życiu, co można realizować np. poprzez wspomniane wcześniej warsztaty oraz próby integracji grupy na studiach.

Należy również zwrócić uwagę na nastawienie badanych osób do przeprowadzonych badań, ponieważ niektóre ich zachowania, głównie studentów elektrotechniki, wskazywały na niechęć do wypełniania kwestionariuszy lub do ujawnienia swoich postaw, myśli i uczuć. Osoby badane komentowały badanie słowami „proszę nie brać tego na poważnie” lub upewniały się, czy na pewno ma ono charakter anonimowy. Może to świadczyć o ich niepewności, większych wątpliwościach przy wypełnianiu kwestionariuszy.

Podsumowując, należy zauważyć, że badane grupy bardzo się od siebie różnią, głównie pod względem podejścia do relacji interpersonalnych, ale również – wyborów wartości, jakimi kierują się w życiu, oraz poczucia jakości życia zarówno w aspekcie wyniku ogólnego, jak i poszczególnych jego sfer.

Przeprowadzone badania pomogły wskazać pewne tendencje w badanych grupach, ponadto wiele z nich okazało się istotnych statystycznie, dlatego wysunięte na ich podstawie wnioski mogą być inspiracją do kolejnych badań w tym zakresie.

LITERATURA

- Bedyńska, S., Brzezicka, A. (2007). *Statystyczny drogowskaz. Praktyczny poradnik analizy danych w naukach społecznych na przykładach z psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo SWPS „Academica”.
- Cieciuch, J. (2013). *Kształtowanie się systemu wartości od dzieciństwa do wczesnej dorosłości*. Warszawa: Wydawnictwo Liberi Libri.
- Dębska, U., Komorowska, K. (2007). Jakość życia w kontekście osobowościowych uwarunkowań i poczucia koherencji. Badania osób we wczesnej i średniej dorosłości. *Psychologia Rozwojowa*, 12, 4, 55-63.
- Fraćkowiak, T. (2010). *Poczucie jakości życia osób długowiecznych w kontekście cech osobowości, doświadczeń autobiograficznych i sposobu życia*. Nieopublikowana praca doktorska. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- Jaworowska, A., Matczak, A., Bitner, J. (2011). *Skala wartości Rokeacha RVS. Polska normalizacja*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Mróz, B. (2007a). Równość ludzi jako wartość na dziś? Systemy wartości studentów ekonomii. W: J. Klebaniuk (red.), *Fenomen nierówności społecznych* (s. 469-483). Warszawa: Wydawnictwo Psychologii i Kultury.
- Mróz, B. (2007b). Świat wartości młodzieży a problem więzi z osobami niepełnosprawnymi. W: J. Patkiewicz (red.), *Rola więzi w rozwoju dzieci i młodzieży niepełnosprawnej* (s. 121-132). Wrocław: Studio Wydawniczo-Typograficzne „Typoscript”.
- Mróz, B. (2009). Hierarchia wartości i poczucie sensu życia u menedżerów w czasach kryzysu. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, 10, 11, 25-40.
- Mróz, B. (2011). *Poczucie jakości życia u pracowników wyższego szczebla. Uwarunkowania osobowościowe i aksjologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Mróz, B. (2014). Poczucie jakości życia w grupie kierowników i specjalistów – test modelu MOA. *Problemy Zarządzania*, 12, 1, 191-206.
- Mróz, B. (2015). *20 lat później – osobowość i hierarchia wartości wybitnych aktorów polskich*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Mróz, B., Chudzicka-Czupała, A., Kuśpit, M. (2017). *Kompetencje osobowościowe i twórcze. Psychologiczne uwarunkowania kreatywności pracowników*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Nomejko, A., Dolińska-Zygmunt, G., Zdrojewicz, Z. (2012). Poczucie jakości życia a satysfakcja z życia seksualnego – badania własne. *Seksuologia Polska*, 10, 2, 54-60.
- Strózik, T. (2014). System wartości a ocena jakości życia młodzieży akademickiej w świetle badań ankietowych studentów uczelni Poznania. *Studia Oeconomica Posnaniensia*, 2, 2, 5-23.
- Zalewska, A. (2002). System wartościowania a zadowolenie z życia pracowników w nowym miejscu pracy. *Przegląd Psychologiczny*, 45, 2, 177-196.